

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ-ԼՈՒՍԱՎՈՐՉԱԿԱՆ-
ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ԱԴԲԵՋԱՆԻ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԵՌՈՒՍՏԱԱԼԻՔՆԵՐՈՒՄ

Մամվել Մանուկյան, Դիանա Գալստյան

Խնդիրը

Ազգերի և պետությունների միջև մրցակցությունում կարևոր նշանակություն ունի, թե ինչ արժեքային համակարգում է վերարտադրվում և զարգանում ազգային ինքնությունը, որքանով է այն կայուն և ունակ արձագանքելու տարաբնույթ սպառնալիքներին: Ներկայում, տեղեկատվական պատերազմների ժամանակաշրջանում, ազգային ինքնության սպառնալիքների նշանակալի մասը բխում է տվյալ ազգը պարուրող ինֆորմացիոն դաշտից: Այս խնդիրն առավել ևս կարևոր է Հայաստանի համար, որը գտնվում է Ադրբեջանի դեմ անավարտ պատերազմական վիճակում: Հայտնի է, որ հեռուստատեսությունը դեռևս մնում է Հայաստանի տեղեկատվական դաշտը ձևավորող կարևորագույն ինֆորմացիոն աղբյուրը¹: Հիմքեր կան ենթադրելու, որ Ադրբեջանում նույն պատկերն է²:

Հոդվածում դիտարկվում է Հայաստանի և Ադրբեջանի հիմնական հեռուստաալիքների համեմատական նկարագիրն այն տեսակետից, թե որքանով են դրանք իրականացնում հասարակության մշակութային-լուսավորչական-դաստիարակչական ֆունկցիան: Այդ նպատակով բովանդակային վերլուծության են ենթարկվել Ադրբեջանի և Հայաստանի առավել դիտվող հեռուստաալիքների ծրագրերը:

¹ «Նորավանք» ԳԿՀ Քաղաքական հետազոտությունների կենտրոնի ավագ փորձագետ, սոց.գ.թ.:

² «Նորավանք» ԳԿՀ Տեղեկատվական հետազոտությունների կենտրոնի ղեկավարի տեղակալ:

¹ *Մանուկյան Ս.*, Հեռուստալսարանի դինամիկան Հայաստանում 2012-2016թթ., // «21-րդ ԴԱԸ», 6 (76), 2017, էջ 4-18:

² Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոնների «Կովկասյան բարոմետր» 2013 հետազոտության արդյունքներով հեռուստատեսությունը Հայաստանում իրավական տեղեկությունների աղբյուր է նշել 18+ բնակչության 84%-ը, իսկ Ադրբեջանում՝ 85%-ը:

Տվյալները

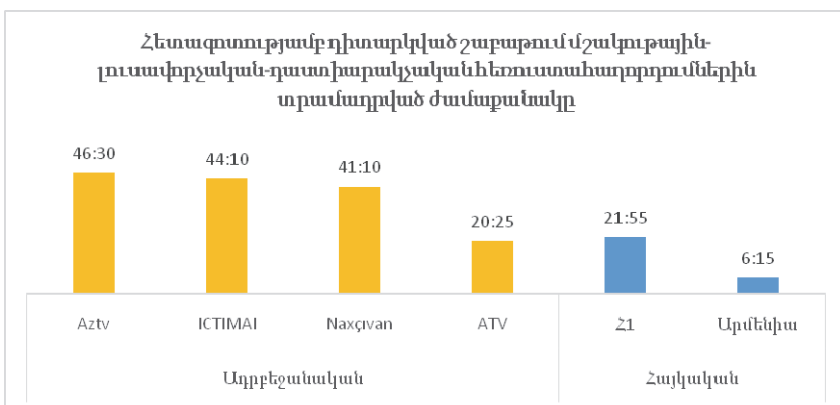
Հետազոտությունը հիմնված է ադրբեջանական չորս (*Aztv*, *ATV*, *Naxçıvan Dövlət Televiziyası* և *ICTIMAI*) և հայկական երկու (Հ1 և «Արմենիա») հեռուստատեսության մեկ շաբաթվա հեռուստահաղորդումների ծրագրերի վերլուծության վրա: *Aztv*-ն Ադրբեջանի պետական հեռուստատեսություն է՝ հայկական Հ1-ի անալոգը: *ICTIMAI*-ն (Ադրբեջանի հանրային հեռուստատեսություն) առավել դիտվող հեռուստատեսություն է՝ իր լսարանի չափերով հայկական «Արմենիայի» անալոգն է: Ադրբեջանական *ATV*-ն առավելապես երիտասարդական լսարանին ուղղված հեռուստատեսություն է, որը նման է հայկական նույնպես *ATV* ակաբին: *Naxçıvan Dövlət Televiziyası*-ն Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետության պետական հեռուստատեսություն է:

Ադրբեջանական հեռուստատեսությունները դիտարկվել են 2018թ. մարտի 19-25, իսկ հայկականները՝ ապրիլի 2-8 ժամանակահատվածներում:

Արդյունքները

Ադրբեջանական հեռուստատեսությունները մշակութային-լուսավորչական հաղորդումներին նշանակալիորեն ավելի շատ ժամեր են տրամադրում, քան հայկական հեռուստատեսությունները: Մասնավորապես, դիտարկվող շաբաթվա ընթացքում *Aztv* ակաբն այդ հաղորդումներին տրամադրել է մոտ 46 ժամ, *ICTIMAI* ակաբն՝ մոտ 44 ժամ, *Naxçıvan* ակաբն՝ մոտ 41 ժամ, *ATV*-ն՝ 20.35 ժամ, այն դեպքում, երբ Հ1-ը մշակութային-լուսավորչական-դաստիարակչական հաղորդումներին դիտարկված շաբաթում տրամադրել է մոտ 21 ժամ, իսկ «Արմենիան»՝ մոտ 6 ժամ (Գծապատկեր 1):

Գծապատկեր 1

Մշակութային-լուսավորչական-դաստիարակչական հեռուստահաղորդումների կառուցվածքային միավորների դիտարկումից ստացվել է հետևյալ պատկերը.

Ազգագրական հաղորդումներ. Ազգային ինքնությունը ճանաչվում և արտահայտվում է առաջին հերթին ազգային սովորույթներով, ավանդույթներով, երաժշտությամբ, բանահյուսությամբ, տարագով, ծեսերով և տոներով: Կոնկրետ ազգը որպես եզակի մարդկային հանրույթ վերարտադրվում է՝ ճանաչելով իր արմատները: Հեռուստատեսությունն ազգագրական հաղորդումների միջոցով ունակ է նպաստելու այդ գործընթացին:

Այս տեսակետից ադրբեջանական հեռուստաալիքները բացարձակ գերակշռում են հայկական ալիքների նկատմամբ: Դիտարկվող շաբաթվա ընթացքում *Aztv*-ն ազգագրական հաղորդումներ է հեռարձակել մոտ 17 ժամ, *Naxçıvan* ալիքը՝ մոտ 16 ժամ, *ICTIMAI*-ն՝ 5 ժամ, *ATV*-ն՝ 3.30 ժամ, իսկ հայկական ալիքներում այդպիսի հաղորդումները բացակայել են (Աղյուսակ 1):

Ադրբեջանական հեռուստաալիքներով հեռարձակված ազգագրական հաղորդումների օրինակներ են «Ապրենք մեր բանահյուսության աշխարհում» հաղորդաշարը (*Naxçıvan*), «Նովրուզի ավանդույթներ», «Ադրբեջանական գորգեր», «Ադրբեջանական ազգային պարեր» փաստագրական ֆիլմերը (*Naxçıvan*), «Մուղամի աշխարհ» հաղորդումը (*Aztv*):

Աղյուսակ 1

Հաղորդման տիպ	Ադրբեջանական ալիքներ				Հայկական ալիքներ	
	<i>Aztv</i>	<i>ATV</i>	<i>Naxçıvan</i>	<i>ICTIMAI</i>	Հ1	Արմենիա
Ազգագրական	17:10	3:30	16:15	5:00	0:00	0:00
Հայրենագիտական	2:20	3:05	2:50	3:45	3:35	0:00
Ակտիվոր դեմքեր	13:35	0:00	5:15	13:10	4:10	1:50
Մշակութային	12:25	0:00	5:30	5:40	1:10	0:15
Կոնանց հաղորդումներ	0:00	8:15	0:00	0:00	0:00	0:00

Հայրենագիտություն. Հայկական Հ1-ը դիտարկված շաբաթվա ընթացքում հայրենագիտական հաղորդումներին («Հայաստանի ճամփեքով» և «Ճանապարհ» հաղորդաշարեր) տրամադրված ժամաքանակով՝

3.30 ժամ, մի փոքր գերազանցել է բոլոր դիտարկված ադրբեջանական ալիքներին: Հայկական մյուս ալիքը՝ «Արմենիան», դիտարկված շաբաթվա ընթացքում հայրենագիտությանը չի անդրադարձել:

Հայրենագիտական հաղորդումներ հեռարձակել են ադրբեջանական բոլոր դիտարկված հեռուստաալիքները, մասնավորապես՝ *ICTIMAI*-ն դրանց հատկացրել է 3.45 ժամ, *ATV*-ն՝ 3 ժամ, *Naxçıvan*-ը՝ մոտ 3 ժամ, *Aztv*-ն՝ 2.20 ժամ: Ադրբեջանական հեռուստաալիքներում հայրենագիտական թեմային առնչվող հաղորդաշարերից են՝ «Ադրբեջան՝ երկիր հայրենի» (*Aztv*), «Ճանաչենք մեր երկիրը» (*Naxçıvan*), «Հետաքրքիր ճանապարհորդություն» (*ICTIMAI*):

Ականավոր դեմքեր. Ազգն իր արժանապատվությունն է ձեռք բերում, իր հասարակությանը, հատկապես երիտասարդությանը կյանքի ուղենիշներ և իդեալական քաղաքացու նմուշներ է տրամադրում, արժանապատվորեն համամարդկային մշակույթ է ընդգրկվում իր ականավոր դեմքերով՝ գիտնականներով, գրողներով, կոմպոզիտորներով, զինվորականներով, պատմական քաղաքական և հասարակական դեմքերով:

Ազգային ականավոր դեմքերին նվիրված հաղորդումների տեսակետից ադրբեջանական ալիքները, հատկապես երկու ամենախոշորները՝ *Aztv* և *ICTIMAI* ալիքները, նշանակալիորեն գերազանցում են հայկական ալիքները: Մասնավորապես, դիտարկված շաբաթվա ընթացքում *Aztv*-ն ականավոր դեմքերին է հատկացրել մոտ 13.35 ժամ, *ICTIMAI*-ն՝ մոտ 13.10 ժամ, *Naxçıvan* ալիքը՝ մոտ 5 ժամ, այն դեպքում, երբ Հ1-ը՝ մոտ 4 ժամ («Տան մեծը», «Մերոնք»), իսկ «Արմենիան»՝ մոտ 2 ժամ («Ծագումով հայեր»): Ադրբեջանական հեռուստաալիքներով ցուցադրվում են ինչպես ականավոր դեմքերի մասին պատմող հաղորդաշարեր՝ «Հեռուստատեսային դիմանկար» (*ICTIMAI*), «Հանրաճանաչ դեմքեր» (*Aztv*), այնպես էլ ականավոր դեմքերին նվիրված մեծ քանակով փաստագրական ֆիլմեր, օրինակ՝ «Խան Շուշինսկի», «Հաջիբաբա Հուսեյնով» (*ICTIMAI*), «Աշուղ Շաքիր» (*Aztv*), Նարիման Նարիմանով» (*Naxçıvan*) և այն:

Մշակութային հաղորդումներ. Այս հաղորդումների շարքում ընդգրկվել են արվեստի տարբեր ուղղությունների, մշակույթի պատմության վերաբերյալ ճանաչողական, կիրառական արվեստի վերաբերյալ հաղոր-

դումները: Հայկական հեռուստատվիքներից Հ1-ը դիտարկված ժամանակահատվածում ցուցադրել է «Արվեստը և իրականությունը» հաղորդաշարը: Ադրբեջանական հեռուստատվիքներով հեռարձակվող մշակութային հաղորդումներից են՝ «Ադրբեջանական գորգեր, Նախիջևանյան խումբ» (*Naxçıvan*), «Ծանոթացեք. Ռուդաբե Մուրադովա» (*ICTIMAI*), «Ադրբեջանական գորգեր» (*ICTIMAI*), «Մարգարտագործությունը Նախիջևանում» (*Naxçıvan*), «Ադրբեջանական մանրանկարչությունը աշխարհի թանգարաններում» (*ICTIMAI*) և այլն:

Կանանց լսարանին ուղղված հաղորդումներ

Հետազոտությամբ դիտարկվել են կանանց ուղղված հաղորդումները և դրանց բովանդակությունը: Կանանց դաստիարակությանն ուղղված հաղորդումներ գրանցվել են ադրբեջանական *ATV* (առավելապես երիտասարդական լսարանին ուղղված) հեռուստատվիքում՝ 8.15 ժամ: Կանանց ուղղված ադրբեջանական հաղորդումների օրինակներ են «Մայր-երեխա», «Կինը», «Հինգ հարսնացու» հաղորդաշարերը³: Դիտարկվող ժամանակահատվածում հայկական հեռուստատվիքներով այդպիսի հաղորդումներ չեն գրանցվել:

Դասական երաժշտություն. Հասարակության վերնախավի դաստիարակության և հասարակության ընդհանուր մշակութային մակարդակի բարձրացման հարցում կարևոր նշանակություն ունի ազգային և համաշխարհային դասական երաժշտությունը: Ազգային դասական երաժշտությունը նաև ազգի այցեքարտն է համաշխարհային *բարձր մշակույթում*:

Դիտարկված ժամանակահատվածում դասական երաժշտություն է հաղորդվել ադրբեջանական *ICTIMAI* ալիքով՝ 4.40 ժամ և *Naxçıvan* ալիքով՝ մոտ 1 ժամ: Ընդ որում, վերջինը մանկական ֆիլիարմոնիայի համերգ էր: Հաղորդվել են նաև «Լեյլի և Մեջնուն» օպերան (*ICTIMAI*), ինչպես նաև Ադրբեջանի ազգային ֆիլիարմոնիկ նվագախմբի համերգները (*ICTIMAI*):

³ Վերջինը շաբաթական հաղորդում է, որին մասնակցում է 5 երիտասարդ աղջիկ Ադրբեջանի տարբեր շրջաններից, ովքեր մեկ շաբաթվա ընթացքում մրցում են «Իսկական հարս» կոչմանն արժանալու համար: Նրանց սովորեցնում են պատրաստել տարբեր ուտեստներ, կատարել տան և ընտանիքի հետ կապված աշխատանքներ: Շաբաթվա վերջում ընտրվում է հաղթողը: Ի հակադրություն կարելի է նշել հայկական մի ալիքով տրվող հաղորդում, որտեղ միմյանց դիմաց նստած երիտասարդ տղան և աղջիկը հաղորդավարի տրված հարցին ճիշտ պատասխանելու դեպքում իրավունք են ստանում դիմացինի վրա բաժակով ջուր լցնել:

Հայկական ալիքներից դասական երաժշտություն է հաղորդել Հ1-ը՝ «Տրավիատա» օպերան:

Հաղորդման տիպ	Աղբբեջանական ալիքներ				Հայկական ալիքներ	
	Aztv	ATV	Naxçivan	ԵՏԻՄԱԻ	Հ1	Արմենիա
Դասական երաժշտություն	0:00	0:00	0:50	4:40	1:20	0:00
Սերիալներ	0:00	15:20	0:00	0:00	14:45	74:50
Սիթքոմ	0:00	6:00	0:00	0:00	5:20	13:50
Հեռուստաթատրոն	7:45	0:00	1:30	0:00	0:00	0:00
Մանկական	0:00	6:00	9:30	6:40	10:30	0:00
Ուզված հաղորդումներ	1:00	0:00	1:20	1:05	2:10	0:00

Սերիալներ. Այստեղ առաջնությունը հայկական հեռուստաալիքներիին է: «Արմենիան» շաբաթվա ընթացքում սերիալ է հեռարձակել մոտ 75 ժամ (ամբողջ շաբաթն ունի 168 ժամ), իսկ Հ1-ը՝ մոտ 15 ժամ: Չորս աղբբեջանական ալիքներից շաբաթվա ընթացքում սերիալներ է ցուցադրել միայն *ATV*-ն՝ մոտ 15 ժամ:

Հարկ է նշել, որ աղբբեջանական *ATV*-ն հեռարձակել է միայն աղբբեջանական սերիալներ («Եղբայրներ», «Աղջկա հայրը», «Ամուսիններ»): Հ1-ը հեռարձակել է հայկական («Ճակատագրի պատասխանը») և օտարերկրյա «Վրեժը» սերիալները: «Արմենիան» հեռարձակել է 57 ժամ հայկական («Երևիկների կաճանը», «Եղբայրներ», «Հրեշների գայլը», «Ուր է իմ տղամարդը», «Նռան հատիկ») և մոտ 18 ժամ՝ հնդկական սերիալ («Ի՞նչ կոչել այս սերը 2»):

Սիթքոմներ⁴. Այստեղ նույնպես առաջնությունը հայկական հեռուստաալիքներիին է: «Արմենիան» սիթքոմ է հեռարձակել մոտ 14 ժամ («Ազիզյանները 2», «Չեյնջ»), իսկ Հ1-ը՝ մոտ 5 ժամ («Տանդեմ»): Աղբբեջանական ալիքներից սիթքոմ հեռարձակել է միայն *ATV*-ն՝ 6 ժամ («Բաջանաղներ»):

Հեռուստաթատրոն. Հեռուստաթատրոնի ներկայացումներ են հեռարձակել աղբբեջանական *Aztv*-ն՝ մոտ 8 ժամ և *Naxçivan*-ը՝ մոտ 1:30 ժամ: Հայկական ալիքները դիտարկված շաբաթվա ընթացքում հեռուստաթատրոն չեն հեռարձակել:

Մանկական հաղորդումներ. Հայկական հեռուստաալիքները մանկական հաղորդումներ չեն հեռարձակել, իսկ աղբբեջանական ալիքներից *Naxçivan*-ը հեռարձակել է մոտ 3.30 ժամ («Մանկական հաղորդում» և

⁴ Սիթքոմ (անգլ.՝ *sitcom - situation comedy*՝ կատակերգություն ըստ իրավիճակի), հումորային ժանր հեռուստատեսությունում և ռադիոյում, որում գործողությունները տեղի են ունենում սահմանափակ քանակով վայրերում (օրինակ՝ բնակարան, աշխատավայր, դպրոց և այլն):

ICTIMAF-ն՝ մոտ 2 ժամ («Մանուկների ժամ»): Ադրբեջանական ալիքները հեռարձակել են մուլտֆիլմեր. *ATV*-ն՝ 6 ժամ, *Naxçıvan*-ը՝ 6 ժամ, *ICTIMAF*-ն՝ 4.30 ժամ: Հայկական ալիքներից մուլտիպլիկացիոն կինոնկար հեռարձակել է միայն Հ1-ը՝ 10.30 ժամ:

Ռազմահայրենասիրական հաղորդումներ. Դիտարկված ժամանակահատվածում ռազմահայրենասիրական հաղորդումներ հեռարձակել են երեք ադրբեջանական հեռուստաալիքները՝ *ICTIMAF*-ն՝ 1 ժամ («Բարև, զինվոր»), *AzTV*-ն՝ 1 ժամ՝ («Ծառայում եմ Ադրբեջանի Հանրապետությանը»), *Naxçıvan*-ը՝ 1.20 ժամ («Տոնդ շնորհավոր, ադրբեջանցի զինվոր») և հայկական Հ1-ը՝ 2.10 ժամ («Զինուժ», «Նվիրյալները»):

Եզրակացություններ

Ադրբեջանական և հայկական առավել մեծ լսարան ունեցող հեռուստաալիքների համեմատությունը ցույց է տալիս, որ ադրբեջանական հեռուստաալիքներն ունեն *ազգակերտման և ազգային կոնսոլիդացման հստակ ինֆորմացիոն քաղաքականություն*: Այդ քաղաքականության բաղադրիչներն են.

- Ազգագրական հաղորդումների միջոցով ադրբեջանցու՝ որպես միասնական ազգի, մշակութային հիմքի կազմավորումը:
- Հայրենագիտական հաղորդումների միջոցով ադրբեջանցու աշխարհի պատկերում ներկայիս Ադրբեջանի տարածքը որպես նրա հայրենիք դիրքավորումը:
- Ականավոր դեմքերի վերաբերյալ հեռուստատեսային հաղորդումների միջոցով կառուցվում է ադրբեջանցի ազգի ժամանակի և տարածության մեջ դիրքավորված և ազգային միասնականությունը կազմավորող պանթեոնը:
- Մշակութային հաղորդումների միջոցով յուրացվում և ազգայնացվում է Ադրբեջանի տարածքում այլ ազգերի, հատկապես հայերի մշակութային ժառանգությունը:
- Կանանց լսարանին ուղղված հաղորդումների միջոցով սահմանվում են կնոջ կարևոր տեղն ու դերն ադրբեջանական ազգի կառուցվածքում, կազմավորվում է այնպիսի կնոջ կերպար, ով իր մեջ կրում և իր երեխաներին է փոխանցում ադրբեջանական ազգի այնպիսի

նորացված և ընդլայնված ինքնությունը, որն ունակ է, մի կողմից՝ դիմակայելու ժամանակակից գլոբալիստական սպառնալիքներին, իսկ մյուս կողմից՝ դինամիկ զարգանալու:

- Հեռուստաթատրոնի միջոցով ադրբեջանական [պետական] հեռուստատեսությունն իրականացնում է սովետական Ադրբեջանի մշակութային ժառանգության⁵ ինտեգրումը ժամանակակից Ադրբեջանի մշակութային տարածքում և ազգային գիտակցությունում:

Ազգի մշակութային-լուսավորչական-դաստիարակչական քաղաքականության առկայությունը մեծ լսարան ունեցող հայկական հեռուստաալիքներից Հ1-ում է արտահայտված, սակայն իր ինտենսիվությամբ (այդ հաղորդումներին տրվող ժամերի քանակով) նշանակալիորեն զիջում է ադրբեջանական մեծ լսարան ունեցող ալիքներին:

Ինչ վերաբերում է «Արմենիա» հեռուստաալիքին, ապա ազգի մշակութային դաստիարակության հարցում դրա հսկայական ներուժը դեռևս չի կիրառվում:

Վերջում հարկ է նշել, որ մեր դիտարկումներով՝ հայաստանյան հեռուստաալիքների շարքում կան այնպիսիները, որոնք ստեղծում և հեռարձակում են լայն սպեկտրով բարձրորակ հեռուստահաղորդումներ, որոնք ունակ են դաստիարակելու բազմակողմանի և զարգացած, ազգային մտա- և հոգեկերտվածքով քաղաքացիներ, օրինակ՝ «Ար», «Արմենիա», «Շողակաթ», «Երկիր Մեդիա»: Սակայն այդ հեռուստաալիքների լսարանները շատ փոքր են նշված ֆունկցիաները բավարար մասշտաբով իրականացնելու համար⁶:

⁵ Ադրբեջանցի ազգն, ըստ էության, կազմավորվել է Սովետական Միության կազմում: Խորհրդային ժամանակաշրջանում է ստեղծվել Ադրբեջանի մշակույթի նշանակալի հատվածը, ընդ որում՝ մեծ մասամբ այդտեղ բնակվող այլ ազգերի՝ հայերի, ռուսների, հրեաների կողմից: Այսօր Ադրբեջանը հստակ նպատակաուղղված և հետևողականորեն իրականացվող քաղաքականությամբ յուրացնում է այդ մշակութային ժառանգությունը:

⁶ Մանուկյան Ս., Հեռուստալսարանի դինամիկան Հայաստանում 2012-2016թթ., // «21-րդ ԴԱՐ», 6 (76), 2017, էջ 4-18: